

“DİNC DÜNYA” ARAŞDIRMA MƏRKƏZİ

EKSTREMƏL JURNALİSTİKA

100

Bakı – 2003

Kitab Açıq Cəmiyyət İnstitutu – Yardım Fondunun maliyyə yardımı ilə çap olunur.

Redaktor: Əlisafa Mehdiyev, "Dinc Dünya" Araşdırma Mərkəzinin rəhbəri, Qərb universitetinin müəllimi.

Elmi redaktor: BDU-nun jurnalistika fakültəsinin mətbuat tarixi kafedrasının müdiri, Mətbuat Şurasının sədr müavini, filologiya elmlər namizədi, dosent Cahangir Məmmədli.

Məsləhətçilər:

BDU-nun jurnalistika fakültəsinin baş müəllimi Zaur Babayev, MN-in hüquq şöbəsinin rəisi, ədliyyə polkovniki R. Ramazanov, AAHM-in humanitar və sosial fənnlər kafedrasının rəisi polkovnik N. Rzayev.

Müəlliflər: dosent Cahangir Məmmədli, Zaur Babayev, polkovnik Nadir Rzayev, ədliyyə polkovniki Rafiq Ramazanov, Lətif Babayev, İ saxan Aşurov, Azad İ sazadə, Əyyub Kərimov, Azər H. Həsərat, Rövşən Novruz oğlu, Radik İ smayılov, Əlisafa Mehdiyev

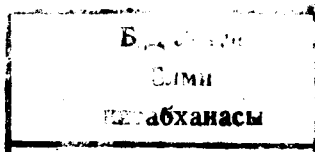
Bu kitab ekstremal hallardan yazan jurnalistlərin sosial, siyasi, psixoloji, hüquqi, hərbi təcrübə biliklərinin artırılması məqsədi ilə hazırlanıb.

Düşünürük ki, bəşərin heç vaxt sığortalana bilməyəcəyi savaşda, terror aktlarında, həmçinin sülh zamanı fəvqəladə hallarda KİV üçün material hazırlayan müxbirlərə bu şəraitdən doğan psixoloji məqamları; təhlükəli halda özünü, ətrafındakıları qoruma üsullarını; mətbuat prinsiplərinə, etik normalara, o cümlədən, dövlət qanunçuluğuna, hərbi nizamnamələrə dəqiq əməl etməklə, özünün, redaksiyasının və qarşı tərəfin ləyaqətini qorumaqla peşə vəzifəsini yerinə yetirməyin (həm də beynəlxalq) təcrübələrini təqdim etməklə indiyəcən araşdırılmayan bu sahənin bir növ ilkin qaydalar bazasını yaratmış olacağıq.

İlkin olduğuna görə çatışmazlıqlar da olacaq. Lütfən, irad və təkliflərinizi bildirməyə biganə olmayın.

4612
† E44

© "Dinc Dünya" Araşdırma Mərkəzi, 2003

246063

ÖN SÖZ

*Jurnalist üçün məhz ictimai mahiyyətli olaylar
mühüm əhəmiyyət daşıyır.
Silahlı-silahsız təcavüz, ictimai təhlükə –
terror, basqı, ictimaiyyətə ağır təsir göstərən hadisə –
korrupsiya, ağır cinayət, və ya sağlamlığın qorunması,
konkret şəxsin söz və ya hərəkətlərinin
nəticə etibarilə ictimai zərərlik daşması
ekstremallığın tüğyan etdiyi meydandır
və müxbir
cəmiyyətin hər şeydən xəbərdar, əmin-aman olması naminə
həmişə özünü
bu meydanda görür...*

Sayğılı oxucu,

artıq çoxlarına bəllidir ki, Qeyri - Hökumət Təşkilatları Cəmiyyətin problemlərinə seyirçi kimi qala bilməyən təşəbbüskar, bacarıqlı, ziyalı vətəndaşların bir ortaya gəlməsidir. Onlar cəmiyyətin ictimai, mədəni həyatında həllini gözləyən – "boş sahələri" doldurmaqla dövlətçiliyimizin formalaşmasına yardım etmiş olurlar, inkişafımıza, rifahımıza mane olan problemlərin səbəblərini çözürlər, həlli mexanizmini araşdırırlar.

Məhz bu məntiqlə "Dinc Dünya" Araşdırma Mərkəzi – İctimai Birliyini döyüş yolu keçmiş ehtiyatda olan zabit jurnalistlər 3 may 2002-ci ildə təsis edib. Qarşıya qoyduğu missiyanı reallaşdırmaq üçün burada peşəkar zabitlər, hüquqşünaslar, konfliktoloqlar, sosioloqlar, tarixçilər, jurnalistlər... xeyli ziyalı təbəqə

cəmləşib. Beləliklə, çox ciddi spesifik sahə olan bu mərkəzdə dəyərli işgüzar entuziastlar ocağı formalaşmışdır.

"Dinc Dünya"-nin əsas missiyası cəmiyyətimizdə gözlənilən ekstremal halların (müharibənin, terrorun) törətdiyi fəlakətləri, savaşı-barışı konsepsiyalarını, qanunlarını və tələblərini, dinc-yanaşı yaşama prinsiplərini, konfliktlərin kökünü, baş vermə səbəblərini araşdırmağa cəhd etməkdir. Elə bu gedişdəcə, – təhlükəli şəraitdə özünü, ətrafındakıları qorumaq, ümumiyyətlə, belə halların yaranmasına qarşı durma bilgilərini öyrənməkdir.

Savaşı şiddətlərini görmüş biz döyüşçülər insanlığın başına gələn ağrıları hamıdan ağır keçiririk. Bu ağrıların içindən keçib gələn bizlərik, öyrəncəliyik. Aramsız terror olaylarını yaşamışıq, hələ də müharibə havasını yaşamaqdayıq.

Silahlı qarşıdurmalar insan tarixinin və taleyinin cığırdaşı olduğundan bir daha dəhşətlərin yaşanmayacağına əmin ola bilmərik. Bəşər onu daim izləyən fəlakətlərdən, savaşı, yaxud terror sınaqlarından sığortalanmayıb. Nə qədər ki, "iddia" anlayışı var, nə qədər ki, fərqli "mən" var, "mənlilik" var, demək qarşıdurmalar var, bundan da dözülməz acılar çəkən insanlar olacaq.

İstənilən miqyasda törənən, törənməsi gözlənilən, hətta ehtimal olunan münaqişələrə, böhranlara kütləvi informasiya vasitələrinin, konkret jurnalistin istiqamətləndirici təsir nüfuzunun dinamika cəmiyyətin bütün subyektlərini bu güclə hesablaşmağa vadar edir. Və əksər regional, məhəlli, lokal ekstremal halların bu "söz gücü reallığı"nın diktəsi ilə həll oluna biləcəyinə inanmağa əsas verir.

Açıq Cəmiyyət İnstitutu – Yardım Fondunun maliyyə dəstəyi ilə reallaşdırmağa başladığımız "Ekstremal hallardan yazan jurnalistlərin peşəkarlığının artırılması və hərbdən yazmağın hüquqi qaydaları" layihəsində məqsədimiz təhlükəli hallardan (qarşıdurmadan, savaşıdan, terror aktlarından, həmçinin sülh zamanı hərbi həyatdan) KİV üçün material hazırlamağın normaları; psixoloji-sosial və hüquqi-qanuni aspektləri, yəni mətbuat prinsiplərinə, etik normaların gözlənilməsinə, o cümlədən, Qanunçuluğa, hərbi hüquqi-normativ aktlara dəqiq əməl edilməsi; fəvqəladə şəraitdə davranış normaları, özünün təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və s. mövzularda jurnalistlərin biliklərini, təcrübə və vərdişlərini zən-

ginləşdirməkdir, nəhayət "*Ekstremal jurnalistikanın qaydalar bazası*"nı yaratmaqdır.

Bu istiqamətdə bəlli həcmdə tədbirlər görülsə də, demək olmaz ki, problem tam həllini tapıb. Mülki jurnalsitlərlə mülki həyata inteqrasiya olunmaqda çətinlik çəkən Güc orqanları aralarındakı "konflikt"lərin həlli problemini çözmək istəyən, hər iki tərəfi bu məqsədlə maarifləndirməyə cəhd edən struktur (yaxud qaydalar) indiyəcən olmayıb.

"Dinc Dünya" Araşdırma Mərkəzi üzərinə götürdüyü bu misiyani reallaşdırmaqla bir çox dövlətlərdə artıq həll olunmuş, bizdə də həyata keçirilməsi vacib olan, hüquq-mühafizə orqanlarını daha çox narahat edən bir problemi aradan qaldırmış olacaq. Beləliklə, ekstremal hallarda hüquqları pozulan, zərər çəkən jurnalistlər, o cümlədən jurnalist araşdırmalarının səriştəsizliyindən əziyyət çəkən bütün güc qurumları mənsubları vətəndaş hüquqlarının anlaşması ilə səmimi və etibarlı məxrəcə gələ biləcək.

Bunun nəticəsində hərbi, yaxud qaynar obyektlərdə baş verən olaylar media və oxucu rəyinin ədalətli süzgəcindən keçər, həyatın bu sahəsində demək olar ki, hər gün törənən uyğun neqativ halların azalmasına təsir edər. Hər halda törəmə ehtimalı azalar. İnformasiya verməli olan tərəf – N sayda güc qurumları mənsubu və informasiya yayan tərəf – bütün respublika mediası bu öyrəncələrdən faydalana bilər. Bundan da ölkənin bütöv əhalisi qazanar.

"*Ekstremal jurnalistika*" özgürlüyünü indi-indi formalaşdıran ölkəmizdə fikir və fəaliyyət sahəsi olaraq yeni araşdırma müstəvisinə gətirildiyinə görə bu işdə rəy və iradlarını bildirəsi soydaşlarımıza həmişə minnətdar olacağıq.

Əlisafa Mehdiyev,
"Dinc Dünya"
Araşdırma Mərkəzinin rəhbəri

HƏR ŞEYİ BİLMƏYƏ CAN ATMAQ İNSANIN XİSLƏTİNDƏDİR

Əlisafa
Mehdiyev,
“Dinc Dünya”
Araşdırma
Mərkəzinin
rəhbəri

Dövlətin və hərbin məxfilik rejimini qorumalı olan vəzifə daşıyıcıları bunu yaxşı bilirlər. İnsanlar sirr və rejim anlayışının “informasiya bağı”nın həddini həmişə müəyyənləşdirə bilmir, bəlkə də, öz xislətindən gələn səbəb kimi bu qadağa normasını, sadəcə bilmək istəmirlər. Ancaq, hər halda görüntülər onu deyir ki, bunun ən əsas səbəbi vəzifə daşıyıcılarının *verməli olduğu informasiyanı da gizlətdiklərinə* görə qarşılıqlı anlaşma normaları pozulur. Məmur vətəndaşların informasiya alma hüququ ilə, mətbuat azadlığı prinsipləri ilə bərişə bilmir. “2002-ci ildə Azərbaycanda söz və mətbuat azadlığı sahəsində 130-a yaxın konflikt qeydə alınıb. Bunların 42 %-i jurnalistlərin, 58 %-i isə qarşı tərəfin təqsiri üzündən baş verib.” Ümumiyyətlə 1996-cı ildən 2002-ci ilin sonunadək 1311 konflikt olub. Bunun 31%-i jurnalistlərin payına düşür. (*AJMK-nin 2002-ci il bülleteni*)

Bu barışmaz durum jurnalistikanın yaşı qədərdir...

Bəşərin informasiya alma tələblərinin miqyası qloballaşdığından, problemlərin qanuni müstəvidə həll olunması üçün jurnalistlərin təhlükəsizliyi ilə məşğul olan beynəlxalq jurnalist qurumları, həmçinin beynəlxalq təşkilatların (komitələrin) KİV-lər barədə uyğun direktivləri, bəyannamələri, sazişləri, qaydaları yaratmışdır. Artıq bir çox ölkələrdə yetərli təcrübələr işlənərək beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuşdur. Biz də bu təcrübələrlə ayaqlaşmağa çalışmalıyıq. Ancaq, buna nə qədər hazırıq?

Məsələ ondadır ki, *ən gərgin münasibət* ekstremal şəraitlərlə birbaşa bağlı olan Güc qurumları mənsubları ilə mülki jurnalistlər arasında yaranır.

Fövqəladə hallar meydanından ekstremal şəraitdə informasiya toplayıb yaymaqla, insanları belə hallara qarşı durmağa hazırlamaqla *demokratik, sivil cəmiyyətin formalaşmasında* əvəzsiz funksioner olan media mənsubları öz hüquqlarından yararlanı bilmir, bəzən faciəli hallarla da qarşılaşmalı olurlar, zərər çəkirlər.

XX əsrin bütün savaşı və qarşıdurma olaylarında müxbirlər bu və ya digər formada zərər çəkiblər. Beynəlxalq Jurnalist Təşkilatının verdiyi məlumata görə son on beş ildə savaşı meydanlarında və terror olaylarında 600-ə yaxın, Azərbaycandan 9 nəfər jurnalist həlak olub, onlarla jurnalist yaralanıb.

Nəhayət, ABŞ-nin Əfqanıstanda apardığı əməliyyat ərəfəsində jurnalistlərin bu situasiyada davranışı qaydaları barədə normativlər müəyyən edildi. Bu qaydalara uyğun olaraq son İraq sindromunda minə qədər jurnalist iştirak etdi.

Bizim KİV-də ekstremal hadisə yerindən, sülh zamanı hərbi obyektlərdən informasiya alıb-ötürmə təcrübəsi olmadığına görə (məhz buna görə) yazanların hüquqları pozulur. Ekstremal situasiyanın təzahür formalarını yaxşı bilməyən, belə hallara psixoloji hazırlığı olmayan, emosional-filoloji təfəkkürlə mövqə bildirərək "ekspromt" edən yazarlar təbii ki, *"Ekstremal jurnalistika"* gələnkliyinin və görünəkliyinin formalaşmasına əngəl törətmiş olurlar.

Bütün bu əngəllər həm də mülki jurnalistlərin informasiya əldə etmənin, araşdırmanın hüquqi-normativ qaydalarını bilməmələrindən törəyir. Məhz peşəkar, bərc və vicdan normalarına söykə-

nən, “dişli” müxbirin media düşərgəsində son dərəcə az olmasına görə Güc qurumları verməli olduqları informasiyanın “bağını” daraldılar. *Heç bir məmur həvəskar müxbirlə vaxt itirmək həvəsində olmaz.* Hər hansı demokratik cəmiyyətin tələbləri isə dediklərimizin əksini diktə edir.

Beləliklə, ekstremal hallardan, sülh zamanı hərbi obyektlərdən hazırlanmış jurnalist yazılarında xeyli yanlışlıqlara, böhtanlara, təhqirlərə, digər daha ciddi qanun pozuntularına yol verilir. Dövlətin “İnformasiya Doktrinası”na çevriləsi bir çox məqamlarda NORMALAR pozulur, (daha doğrusu bu normalar hamımız üçün dəqiqlənməyib). *Sərhədsiz Jurnalistlər Təşkilatının yaydığı xəbərə görə dünyada 100-dən çox jurnalist faktları təhrif etdiklərinə görə həbs cəzası çəkir. “Ötən on il ərzində 500-dən çox adam bu iş üstündə öldürülüb. Baş vermiş hadisələrin 90 % -ində günahkarlar tapılmamışdır”.*

Ölkəmizdə təkcə Müdafiə Nazirliyi ayrı-ayrı redaksiyaları, fərdi şəkildə jurnalistləri 1998-2003-cü illərdə 17 dəfə məhkəməyə verib, dəfələrlə mətbuat səhifələrində ictimaiyyəti də çaşdıran çəkişmə - etiraz, narazılıqlar olub, hərblə media arasında anlaşma normaları bir çox parametrlərdə etibarsızlaşıb. Xalqın ilkin öyğü obyektə olan silahlı qüvvələrlə belə biabırçı dartışma olayları yurddaşlarımızın mənəviyyət yaddaşında heç də qürrələnsi bir zad saxlamağa yer qoymur.

Əminliklə demək olar ki, ekstremal şəraitdə özünün hüquq və səlahiyyətlərini bilməklə yanaşı, şəraitdə cavabdeh olan, faktlara məsuliyyət daşıyan şəxslərin səlahiyyət və vəzifələrini dəqiq bilən, konkret situasiyada savadlı-səriştəli davranan jurnalistlərin qarşısında həmişə yaşıl işıq yanır – lap o fiziki-psixoloji təzyiqlərlə üzləşsə də.

Bütün bunları bilərək, nəzərə alaraq, etik-hüquqi tələbləri və öz sağlamlığını qoruyaraq cəmiyyətə informasiya vermənin mahiyyətini və normalarını araşdırıb sahmanlamaq, bu sahədə işləmənin sistemini yaratmaq üçün bilgi kateqoriyalarını müəyyənləşdirmişik:

- ekstremal situasiyada söz və mətbuat azadlığının mahiyyəti, bu sahədə beynəlxalq təşkilatların prinsipləri, beynəlxalq təcrübə;
- müxbirin qaynar nöqtələrə (ekstremal hadisə yerinə) ezam

edilməsi, sığortası, ekstremal şəraitdə davranış və informasiya toplamağa şərait yaradılması qaydaları, qarşı tərəflərin etik, hüquqi fəaliyyət proseduru;

– müxbirin ekstremal situasiyadan mövzu seçimi. Məxfilik rejimi. Alınması məhdudlaşdırılan məlumatlar. Açıq məlumatlar;

– Silahlı Qüvvələr və KİV arasında qarşılıqlı əlaqə və münasibətlərin tənzimlənməsinin etik və hüquqi aspektləri.

Mövzular xeyli praktik səciyyə daşıyır, bu sahədən yazan jurnalistin iş prinsipinin demək olar ki, əlifbasıdır. Çünki, konkret situasiyada vəziyyətin tənzimlənməsi xeyli dərəcədə jurnalistin öz məqamında ağıllı çıxış yolundan keçir.

Hər halda, bu mövzuları bilmək məsləhətdir:

– demokratik dövlətdə Güc qurumlarının fəaliyyət prinsiplərinə Vətəndaş münasibətini müəyyənləşdirmək, insanların bu sahədən hansı həddə qədər informasiyalı olmalarını (nüfuz etmə səlahiyyətlərini) bilmək, komandirlərin (rəislərin) konkret hərəkətlərinə Media mənsuqlarının necə reaksiya verməli olmalarını, bu mənada informasiya vermənin Demokratik Cəmiyyət üçün gərəklilik mahiyyətini (dəyərini) araşdırmaq;

– mülki həyatın demokratikliyi ilə hərbi həyatın rejimi, psixoloji arasındakı uyğunluğu – uyğunsuzluğu sərf-nəzər etmək, jurnalistləri komandirlərin (rəislərin) davranış - düşüncə tələblərini bilmə variantları ilə tanış etmək;

– özünün qurduğu dövlətin demokratik gələcəkliyini genişləndirmək üçün **qanunlarımızın müəyyən etdiyi həddlərə dayanaraq** informasiya alma, araşdırma aparıb yayma vəzifəsini yerinə yetirən Media mənsuqlarının hərbi (hərbiləşdirilmiş) obyektlərdən yazılar, verilişlər hazırlama **normativlərini** müəyyənləşdirmək;

– hüquq-mühafizə orqanı mənsuqlarının dəqəqləşdirilmiş fəaliyyət prinsiplərinə uyğun şəkildə müxbirləri (həm döyüş, fəlakət, həm dinc vaxtı) qarşılama, cəmiyyətin bilməli olduğunu öz haqqı kimi tələb etdiyi olayın (faktın, hərbi güzəranının) (məktub, teleqram və s.-yə əsaslanaraq) müxbir tərəfindən araşdırılmasına şərait yaradılması prosedurunu bilmək;

– komandirin (rəisin) informasiya vermə səlahiyyətini (vəzifəsini) öyrənmək. Jurnalistləri informasiya almanın hüquqi qaydaları ilə, komandirlərin (rəislərin) davranış - düşüncə tələblərini

bilmə variantları ilə tanış etmək;

– Medianın bu funksiyanı daşması barədə inkişaf etmiş beynəlxalq aləmdə həyat həqiqətinə çevrilmiş təcrübəsini, prinsiplərini fəaliyyətimizlə uzlaşdırmaq;

– yəni, xidməti müddətində hakimiyət nümayəndəsi sayılaraq müvafiq obyektə intizamın və hərbi qayda-qanunun mühafizəsinə cavabdeh olan şəxslərin fəaliyyəti ilə cəmiyyətin bu xüsusda maraqlarının uzlaşması normalarına nəzarət edən media mənsubunun anlaşma üsullarını aramaq;

– xidmət başında olan və fərqli temperamentə, xasiyyətə malik olan fərdlərlə jurnalistlərin necə davranmalarını, yaxud davranmalı olmalarını öyrənmək;

– hərbi psixologiyasının mülkü cəmiyyətdəki davranış normalarından fərqlənən cəhətlərini dəqiqləşdirmək;

– bütün bunları bilərək, nəzərə alaraq, etik tələbləri qoruyaraq cəmiyyətə informasiya vermənin mahiyyətini müxbirlərlə araşdırmaq;

– informasiya əldə etmənin, araşdırmanın göstərilən sahədə və şəraitdə fərqli situasiyalarından çıxış yollarını (həm də beynəlxalq təcrübəsini və prinsiplərini) çözmək;

– müxbirlərin ekstremal (ölkədaxili , regional) hadisə yerinə ezam olunma proseduru bilmək;

– təhlükəli zonaya gedən müxbirin taleyi ilə bağlı redaksiyanın öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri – onun sığortalanmasını, sənədlərinin hazırlanmasını, maddi və mənəvi təminat qaydalarını müəyyənləşdirmək;

– hadisə yerindən informasiya ötürmədə (həm də beynəlxalq təcrübədə) prinsipial qaydaları öyrənmək;

– təhlükəli şəraitdəki davranış normalarının fərqli cəhətlərini, ekstremal halda olan və fərqli temperamentə, xasiyyətə malik olan insanlarla necə davranmanın, yaxud davranmalı olmanın təcrübəsini dəqiqləşdirmək;

– təhlükəli şəraitdə özünü və ətrafındakıları qoruma, yaralanarkən, əsir düşərkən, azarkən necə hərəkət etmə təcrübəsini əldə etmək;

– səlahiyyətli şəxslərlə ünsiyyət yaratma çəmlərini, belə hallarda informasiya əldə etmənin, araşdırmanın göstərilən

sahədə və şəraitdə fərqli situasiyalardan çıxış yollarını axtarmaq;

– dövlətin informasiya siyasətini dəqiqliklə bilmə və gündəlik fəaliyyətimizdə bu qanunlardan irəli gələn prinsiplərə ciddi əməl etməyi öyrənmək, yəni;

– jurnalistin müəyyənləşdirilmiş məxfilik rejiminin pozulmasına cəhd etməməsi üçün vacib kriteriyaları bilməsi, bu sahədə hansı vasitə ilə əldə etdiyi məlumatın yayılıb-yayılmamalı olmasını dəqiqləşdirməsi, bu mənada informasiya vermənin Demokratik Cəmiyyət üçün gərəkliklik mahiyyəti (dəyəri) ilə dövlət sirrinin qarışdırmaması həddlərini araşdırmaq;

– yayılması məhdudlaşdırılan məlumatların necə, hansı şəraitdə açılmasını, bu gün yayılması gərək olmayan informasiyanın nədən ibarət olmasını öyrənmək;

– jurnalistin bu normaları gözləməsi barədə artıq bir çox ölkə KİV-lərində təsbit edilmiş (informasiya alma, araşdırma və vermənin) prinsiplərini qanunlarımızla tutuşduraraq konkret məkanda (yerli, regional) hərəkət etmə təcrübəsini mənimsəmək;

– “jurnalist hüquq mühafizə orqanları sistemində nədən, nə üçün mütləq yazmalıdır?” sualını çözmək;

– ordu ilə mülki cəmiyyət arasında etibarlı və davamlı, əxlaqlı və ədalətli əlaqə və münasibətlərin uyarlandırılması, açıq cəmiyyət üzvləri ilə spesifik xarakterli qapalı qrup üzvləri arasında ünsiyyət normalarının hərbi işin bütün nüanslarını nəzərə almaqla qaydalaşdırılması şərtlərini dəqiqləşdirmək;

– çağdaş elektron savaqların konsepsiyalarına dayanaraq, bütün milli imkanlarla kompleks yetkinlik ortaya qoyaraq hərbi güclə media gücünün paralelliyi mümkünlüyünü araşdırmaq;

– ölkəmizə qarşı yürüdülmən informativ-psixoloji qarşısürma dövründə KİV nümayəndələri ilə mütəxəssis hərbcilərin “*hərbi informasiya siyasəti*”nin uğurlandırılmasında informatik əlaqələrin təşkili variantlarını dəqiqləşdirmək;

– olay və faktlara savadlı-səriştə li nüfuz etmək üçün “ekstremal jurnalistika”nın bilim sahəsində gərək olan qanunvericilik aktları toplusunu həmişə əlinin altında saxlamaq.

I HİSSƏ (PROBLEM)

GÜC QURUMLARI İLƏ MƏDİA ARASINDA NARAZILIQ NƏDƏN YARANIR?

Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin yaranma prosesi qarmaqarı-şığı, systemsiz, milli ideologiyamızın hələ formalaşmadığı dövrlə başladı. Bir çox mənalarda ambision qarşıdurmalar... bütün dövlət müəssisələrində olduğu kimi ordunun da qurulma yolunda (bu gün də acılarını çəkdiyimiz) naqisliklərin təməlini qoydu. Oxucularımıza gün kimi aydın olan *ordu – mülki cəmiyyət arası* anlaşılmazlıq sindromu jurnalistikanın da bu sahədəki fəaliyyətini xoşagəlməz çərçivəyə saldı.

Uzun bir tarix boyu savaşı görməyən, müharibənin qan-qadalarına öyrənişməyən, övlad itkisinə dözümsüz, torpaq itkisinə “ümumi problem” kimi yanaşan, döyüşçüsündən çox fərarisi olan, özündən başqa hamıda günah axtaran, iddiası əməllərindən yekə olan azərbaycanlımız təmizliyi qorunması Dövlət atributlarını da sözün birbaşa mənasında gözdən saldı. Vətəndaş halal haqqı olaraq tələb etdiyini necə istəməyi bilmədi. Vəzifə daşıyıcıları borcu olaraq verməli olduğunu çaşdırdı. Milli mənlük fərdiyyət kisəsinə çökdü.

Beləcə, hamının artıq öyrəşdiyi zümrələrarası çəlpəşik ünsiyət – etibarsız münasibət, xidmətdə qüsurlar, yaxud, qüsursuz xidmətə ehtiramdan daha çox qınama, ittiham etmə, bir-birinin istək və tələblərini nəzərə almama, bir-birinin vəzifəsindən irəli gələn iş prinsiplərini bilməmə... “mənim” dediyimiz bir çox obyektlər kimi silahlı qüvvələrə də mülki vətəndaş nüfuzunu heçə endirdi. Bu da Döyüşü həyatından, hərbi (hərbişdirilmiş) obyektə baş vermiş – cəmiyyəti narahat edən olaylardan doğrudürüst məlumat yaymağa jurnalist yolunu qapadı (hər iki tərəfin düzgün yanaşma normalarını bilməməsi ucbatından...) Bū isə na-

rahatçılığımızı bildirdiyimiz problemlə bağlı hər iki tərəfdə nöqsanların daha da çoxalmasına şərait yaratdı.

Əslində necə olmalıdır? Qəbul edilmiş qaydalara görə yaradılmış **Mətbuat Xidmətləri insanların dövlət və b. strukturlardan qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada (məlumat alma mənbəyi kimi) tələblərini ödəməlidir.** *O cümlədən, hadisəyə, fakta, problemə cavabdeh olan rəhbər (komandır, rəis, müdir...) də müxbirin suallarına münasibət bildirməlidir.* Bu, respublikalı dövlət quruluşunda – prezidenti seçən insanların başlıca tələbidir.

Ancaq, məxfilik rejiminin qorunmasını və qanunla müəyyənləşdirilmiş qadağaları istisna etsək, informasiyanın verilməməsində ikicə səbəb görürük.

Birinci, məlumat verməli olan tərəfdəkilər:

- *danışmağı xoşlamayan (tribun olmayan);*
- *açıqlayacağı fikirlərin tabeliyində olduğu rəhbər tərəfindən necə qarşılacağından ehtiyatlanan (passiv məmur);*
- *nöqsanları ört-basdır etməyi bacarmayan, yaxud ört-basdır etmək istədiyinə görə cavab verməkdən yayınan (qanun pozucusu, cinayətkar);*
- *qarşı tərəfin – cəmiyyətin tələb və təkliflərini (demokratik yaşam normalarını) qavramayan, yaxud bunu istəməyən (meşşan);*
- *ona qarşı yönəlmiş hər hansı prinsiplial müraciətə bu və başqa səbəblərdən çox vaxt cavab vermək istəməyən, yaxud sərt reaksiya nümayiş etdirən, daha dəqiq desək, adekvat cavab vermə qabiliyyəti olmayan (bürokrat);*
- *müraciət edənin onun xoşuna gəlməyən dərəcədə tələbkar, iddialı və s. olması üzündən ünsiyyətdən yayınan (egoist);*
- *müraciət edənin hazırlıqsız, qərəzli, məqsədyönlü olmayan suallarından yorulan, “oyunlara” qoşulmaq istəməyən;*
- **“hərbi heç bir partiyanın üzvü olmamalıdır” tələbinə baxmayaraq, məsələlərə hansısa partiyanın mövqeyindən yanaşan**
- *və nəhayət, nöqsanlı cəmiyyətdə öz doğru, ləyaqətli “məni” sübut etmək imkanında olmayan və s. keyfiyyətlərə malik olduqlarına görə.*

İkinci, məlumat alıb, araşdırıb yayan tərəfdə;

- *bütün sahələrdən material hazırlayan, konkret spesifik fəaliyyət istiqamətini müəyyənləşdirməyən, informasiya almaq istədiyi*

obyektin xarakterik prinsiplərini, psixologiyasını, konkret mövzuya yanaşma tərzini bilməyən jurnalistlərin işlərindəki qüsurlar, informasiya almada jurnalist fəaliyyətinin ekstremallıq yaratması;

– samballı, tutarlı yazıları ilə Media aləmində tanınmadığına görə ciddi jurnalist kimi qəbul olunmamaq;

– “jurnalist heç bir partiyanın üzvü olmamalıdır” prinsipindən uzaqlaşaraq, partiyalı mövqedə duraraq, əks tərəfə qarşı iddialı (bəzən qərəzli) çıxış edərək bitərəfliliyi pozma;

– belə hallardan doğan, həmçinin oxucu (tamaşaçı) cəlb etmək üçün populist sensasion material dəliyə qaçma;

– şəxsi qərəzli münasibətlə ifrat kəskin təhlillər aparma;

– reketliklə (həmçinin can satmaqla) məşğul olaraq jurnalistikanı gözdən salma halları olduğuna görə.

Bütün bu səbəblərin heç biri əxlaqlı medianın gərəkliliyini və onları təmsil edənləri nəzərdən qaçıрмаğa bəhanə vermir. Hər kəs öz “həqiqətini” ortaya qoysa belə qanunlarımızın və çağdaş insanın tələbləri açıq, informasiyalı cəmiyyət istəyir. Çağdaş insan iqtidar və müxalifət mətbuatına bölünmüş bütöv KİV-i oxuyur. Kimin, niyə, nə üçün, nədən və kimdən ötrü yazdığını çox yaxşı görür.

İnformasiya verməli tərəf – ölkə cəmiyyətinin qanunvericiliyinə, idarəçiliyinə, nəzarətinə cavabdeh tərəf dövlətin informasiya strategiyasını konseptual şəkildə, sabit formada müəyyənləşdirməklə problemin həllini xeyli asanlaşdırmış olar.

Hələ ki, bu anlaşılan anlaşılmazlıq həll olunma üçün müstəvi axtarır.

Xüsusi olaraq qeyd edək ki, belə qarşılıqlı qəbuledilməz münasibət hüquq-mühafizə orqanlarının hamısında eyni tərzdə deyil.

Məsələn, xüsusi fəaliyyət sahəsi olan Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi bu prinsiplərə xeyli səliqəli yanaşdığından cəmiyyətlə, o cümlədən, cəmiyyətin informasiya yayıcıları olan jurnalistlərlə özü arasında heç bir münaqişə yaratmır.

Bundan fərqli olaraq, Daxili İşlər Nazirliyinin işi birbaşa mülki obyektlər və mülki əhali ilə olduğundan, olaylar və faktlar açıq tipli olduğundan yuxarıda sadalanan səbəblər qarşılıqlı münasibətlərdə bəzən gərginlik yaratsa da informasiyanın alınması o qədər də çətinlik törətmir. Hətta istənilən kriminal, ekstremal –

yanğın, daşqın, terror və s. olaylardan həvəslə (bəzən özlərinin çağırışı ilə) məlumat verirlər.

Dövlət Sərhəd Xidmətinin və Daxili Qoşunların xidmət təməyü Silahlı Qüvvələrin xüsusi növü kimi ayrıca müəyyənləşdirildiyindən, burada xidmət etmək maddi, psixoloji və b. cəhətlərdən ayrı cür qavranıldığından, bu kontingentlərdə ekstremal hallar qismən az olduğundan Media ilə münasibətləri də gərgin deyil.

Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin əsasını təşkil etdiyinə görə daha çox diqqət çəkən Müdafiə Nazirliyi:

– *Qarabağda və ətraf rayonlarda gedən döyüşlərin uğur və uğursuzluqlarına birbaşa cavabdeh olduğundan;*

– *mövzumuzun əvvəlində açıqladığımız kimi son on beş ilin gələnləkiyində cəmiyyətin orduya müsbət psixoloji yanaşma normaları hələ də pərakəndə olduğundan;*

– *buna səbəb kimi bu kontingentdə daha çox kriminal hadisələrin baş verməsi üzündən cəmiyyətdə antipatik hal yarandığından;*

– *şəffaf yanaşma, yəni şübhələrə yer qoymamaq üçün müxbirin olay faktlarının açıqlanması tələbinə xeyli dərəcədə razılıq verilməməsindən;*

– *mətbuat xidmətinin işi bütün göstərilən səbəblər üzündən müəyyən qədər məhdudlaşdırıldığından və s. aslı olaraq KİV-lə işini günün tələbləri səviyyəsində qura bilmir.*

Bütün bunlara baxmayaraq, ayrı-ayrı redaksiyalar yalnız hərbi vətənpərvərlik mövzusunda material hazırlamaq şərti ilə hərbi obyektlərə buraxılırlar.

Ümumiyyətlə, obyektədən ya hansısa neqativ hadisə (fakt) ilə bağlı, ya da pozitiv durumdan material hazırlanır. Bax, icazənin verilməsi məhz bu məqsədin nəyə xidmət etməsindən, obyektə cavabdeh olanlara nə qədər sərf etməsindən, həmçinin, bu iş üçün müxbirin nə qədər hazırlıqlı, hazırlıqsız olmasından, əqidəsindən (əqidəsizliyindən), iş yerindən, hətta, yaşından, cinsindən, görünüşündən, temperamentindən də asılıdır.

Bütün bu və buna bənzər bilgiləri bilməyən müxbir qarşı tərəfi narahat etməsə yaxşıdır.

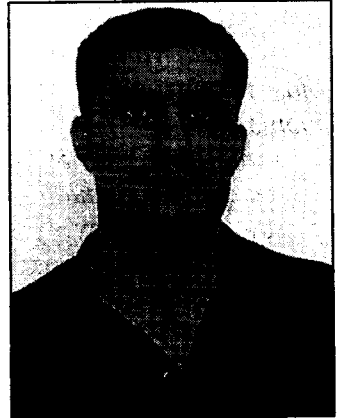
**“Dinc Dünya”
Araşdırma Mərkəzi**

SON DÖVRÜN “EKSTREMAL JURNALİSTİKA” TƏCRÜBƏSİ

MÜXBİRİN QAYNAR NÖQTƏLƏRƏ
(EKSTREMAL HADİSƏ YERİNƏ) HAZIRLANMASI

Zaur Babayev,
BDU-nun
baş müəllimi

Radik İsmayilov,
BDU-nun
magistri

Jurnalistlərin ekstremal situasiyalarda işə hazırlaşdırılması müharibə şəraitində olan bütün ölkələrdə aktual problem sayılır. Savaş jurnalistikası Azərbaycan Media düzərində yeni sahədir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsində bu istiqamətdə xüsusi təcrübə olmayıb. SSRİ-nin dağılmasından sonra, 90-cı illərin əvvəllərində müharibə bölgələrində işləyən reportyorların mənimsədiyi yeni peşə hələ heç "ekstremal jurnalistika" adlanmırdı, yeni iş

başlayan jurnalistlərin bu barədə təsəvvürləri belə yox idi. "Konflikt zonası", "hərbi əməliyyatlar bölgəsi", "təmas xətti" kimi terminlər də sonradan meydana gəlməyə başlayıb. Hazırda aktiv hərbi əməliyyatlar getməsə də, 1994-cü ildə imzalanmış atəşkəs sazişi kövrək xarakter daşımaqdadır və nə hərbi, nə sülh vəziyyəti davam edir. Cəmiyyətdə artan müharibə əhval-ruhiyyəsi və Silahlı Qüvvələrin (SQ) güclənməsi işğal altında olan torpaqların döyüşlər vasitəsilə geri qaytarılması variantını istisna etməməyə əsas verir. Digər tərəfdən region və bütün dünyanın konfliktlərlə zəngin olduğunu nəzərə alsaq, "qaynar nöqtələr"də fəaliyyət göstərmək istəyən Azərbaycan jurnalistlərinin hazırlıq səviyyəsinin artırılmasına duyulan ehtiyacı təsəvvür etmək çətin olmaz. Çünki hərbi əməliyyatlar başlasa, ölkə ictimaiyyətini maraqlandıran bir nömrəli xəbərin cəbhə məlumatları olacağı şübhəsizdir. Unutmayaq ki, konfliktlərin həllində jurnalist nüfuzunun böyük təsir imkanları var və bu nəzərdən qaçırılmamalıdır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi göstərdi ki, kütləvi informasiya vasitələri etnik münaqişələrin nizamlanmasında rol oynadığı kimi, konfliktin qızıqdırılmasına da xüsusi təsir göstərə bilər. Əksər hallarda faktları xalqa çatdırmağa çalışarkən, jurnalistlərin ehtiyatsız ifadələr işlətməsi hərbi toqquşmadan əvvəlki dövrdə və ilk illərdə ağır nəticələrə səbəb olmuşdur. İnformasiyanın operativ çatdırılmasına cəhd göstərən reportyorların bəzən məlumatı tam dəqiqləşdirmədən yayması, milli və etnik münasibətlərin sakitləşdirilməsi əvəzinə, onun qızıqdırılması ilə nəticələnib. Bəzən ehtiyatsız işlədilən sözlər etnik qarşıdurmanı gücləndirirdisə, bəzi hallarda da yazılan materiallar birbaşa belə məqsəd daşıyırdı. Ümumiyyətlə hər iki tərəfin (daha çox, hətta sistemli olaraq erməni tərəfinin) kütləvi informasiya vasitələri özlərinin məqsədli davranışları ilə xalqı yanlış yola istiqamətləndirmiş və hətta katalizator rolu oynamışdır. Münaqişə tərəflərinin mediası fikir ayrılıqlarını qabartmağa və özlərinin sivilizasiyalılığını, digər tərəfin vəhşiliyini sübut etməyə çalışmışdır. Bu istiqamətdə KİV-in xüsusi dili də yaranmaqda idi. Münaqişəni işıqlandıran mətbuat, radio və televiziya işçilərinin fəaliyyətində "genosid", "əzab-əziyyətli xalq", "faşist", "varvar" kimi sözlərdən geniş istifadə olun-

